

К 329/3-72

120000868163

ЛЮБОМИР ЗЛАТАНОВ ЗЛАТЕВ

ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПАРТИИ В РУСЕНСКАТА
ОБЩИНА 1911 — 1923 Г.

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертация за получаване на научна
степен „Кандидат на историческите науки“

СОФИЯ - 1992

К 1995
42

К 24/91

Дисертацията се състои от увод, три глави и заключение — общо 251 страници. Библиографията на използваните архивни и литературни източници (с. 252-265) обхваща 548 архивни единици, 149 заглавия и броеве от 37 централни и местни вестници, отпечатани преди всичко в периода 1911-1923 г.

К 329/3-72

Защитата на дисертационния труд ще се състои на _____
от _____ часа в зала _____ на Института по история — София, ул. „Чапаев“,
блок 17 на БАН на разширено заседание на Специализиран научен съвет по Нова
и най-нова история при ИАН.

Материалите по защитата са на разположение на интересувашите се в
стая 214 при Института.

ЛЮБОМИР ЗЛАТАНОВ ЗЛАТЕВ
ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПАРТИИ В РУСЕНСКАТА ОБЩИНА
(1911-1923 г.)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
на
Д И С Е Р Т А Ц И Я
за получаване на научната степен
"КАНДИДАТ НА ИСТОРИЧЕСКИТЕ НАУКИ"

Научен консултант:
проф.д.и.н. Иван Радков

Рецензенти:
проф.д.и.н. Лимитрина Петрова
доц.к.и.н. Лимитър Саздов

С О Ф И Я
1 9 9 2

Регионална библиотека
"Любен Каравелов"

1200000868163

447124

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от Научния съвет при катедра Обществени и икономически науки при Технически университет - Русе.

Дисертантът работи в Държавен архив - Русе.

А в т о р: Любомир Златанов Златев

Заглавие: Политическите партии в Русенската община
(1911-1923 г.)

Т и р а ж: 60 броя

Излиза от печат - декември 1991 г.

Печатна база при Технически университет - Русе.

Актуалността и значимостта на изследваната проблематика се определя от важните функции, които е имала и ще има и за в бъдеще общинската институция в общественно-политическия живот на нашия народ. В предосвободенската епоха общините стават консолидиращ фактор в националнообразуващия процес и утвърждават държавотворческата идея в съзнанието на българите.¹ След Освобождението Търновската конституция полага демократични основи на общинското самоуправление у нас. Първостроителите на Нова България отчитат голямата роля на общините като най-близки до народа общественно-държавни органи, като главният "темел на административното здание", който "трябва да има пълно самоуправление". Но държавното консолидиране и изграждането на централизирана администрация предизвикват постоянна законодателна интервенция за ограничаване на общинското самоуправление.² В това отношение важно значение имат и платформените виждания на управляващите страната политически партии.

Независимо от съществуващата тенденция на ограничаване на общинското самоуправление, общините запазват ролята си на основни държавно-административни институции, свързани пряко с най-широк кръг от населението. От гледна точка на общинската правна регламентация периодът от Освобождението до 9 юни 1923 г. може да се разгледа като умерено-либерален. В общинските съвети, макар и

¹ Христов, Хр. Българските общини през Възраждането, С. 1973, с. 191 и сл.

² Милкова, Ф. Основни въпроси на общинското самоуправление в българската буржоазна държава от създаването на Търновската конституция до Балканската война, ИСУ ЮФ, 50, 1959, ч. II, с 395 и сл.

поставени в голяма степен под попечителството на централната администрация, се запазва практиката на изборност, колективно вземане на решения, някои от формите на обществен контрол и публичност. През тези години е жив все още възрожденският дух в общините, все още, въпреки законодателните ограничения, са запазени демократичните традиции в тяхната дейност. След преврата на Девети нии и особено след Деветнадесетомайския преврат от 1934 г., когато са ликвидирани основни институции на българската държава и право от периода на буржоазнодемократичното им развитие, се извършват редица ясно изразени реакционни административни реформи, елиминиращи почти напълно демократизма в общинското управление.³

Въпросите за ролята на местните изборни органи на управление в общественно-политическия живот на страната и техните социални функции имат своята историческа измеримост не само в миналото, но са много актуални и в нашето съвремие. Понастоящем на общините се разчита да решават в най-голяма степен кардиналните проблеми на стопанското, социалното и духовното развитие на териториалните общности.

Хронологическите рамки на изследването не са определени случайно. Именно това е периодът, когато реално в общините съществува политически плурализъм и доминиращата политическа сила в тях трябва да се съобразява с критиката на опозиционното пред-

³ Тодорова, У. Общинското самоуправление в българската буржоазна държава през периода 1886-1919 г., ГСУ ЮФ, 1982, № 2, с. 90 и сл.; Георгиев, В. Развитие на политическата система в България / 1918-1944 /, България 1300. Институции и държавна традиция, т. 1, С. 1981, с. 297 и сл.

ставителство. Очевидно цялостното изследване на междупартийните отношения в общините за такъв голям период от време / 1911-1923 г. / не е по силите на един човек. Поради това, дисертантът е насочил усилията си да проучи проблемът основно в Русенската градска община. Дисертацията се състои от увод, три глави, заключение и списък на използваните документални източници и литература - общо 267 машинописни страници.

УВОД

Изложението започва с увод, в който се прави кратък ретроспективен анализ на ролята на общинската институция в живота на българското общество в следосвобожденския период до 1944 г. Поспециално внимание се обръща на замяната на мажоритарната избирателна система с пропорционалната през 1911 г., което дава възможност общините от еднопартийни органи на местното самоуправление да се превърнат в многопартийни и в известни граници да се разширят демократичните начала във функционирането им.

В увода се обосновава необходимостта от изследване на общинската проблематика през призмата на партийно-политическите взаимоотношения. Направена е критична преценка на постиженията на нашата историография в тази насока, като се изтъкват безспорните приноси на редица изявени български историци. Като слабост на досегашните изследвания се посочва главно едностранчивия класово-партиен подход. В тях изключително се акцентува върху позициите на представителите на тесните социалисти и комунистите в общините, и като правило те почти винаги се представят в позитивна светлина, нещо което в действителност не отговаря на историческата истина. Имайки предвид тази слабост, дисертантът се

ангажира да разкрие обективно принципните партийни позиции на всички представени в Русенския общински съвет политически сили, като очертава и етапите на техните междупартийни отношения в периода 1911-1923 г. Анализът и изводите за междупартийните отношения в Русенската община имат и общонационално значение, тъй като дават приблизително вярна представа за този процес и в другите големи градоки общини в страната, без разбира се да се пренебрегват местните специфични особености.

За написването на изследването е ползуван значителен по обем документален материал от Централния държавен исторически архив / ЦДИА /, Централен партийен архив / ЦПА /, Държавния архив / ДА /, Партийния архив / ПА / и Историческия музей / ИМ / в Русе. Ползувани са също многобройни публикации от местния и централен партийен печат, както и съществуващата библиография по тази проблематика.

ПЪРВА ГЛАВА

В нея се разглеждат взаимоотношенията между представителите на различните политически сили в Русенската община по време на управлението ѝ от коалицията на Народната и Прогресивнолибералната партия / 1911-1919 г. /

В първия параграф се проследява стопанското и социално-политическо развитие на Русе от Освобождението до Войните. С многобройни документални и статистически данни е очертано мястото, което заема градът в стопанския и обществен живот на страната. Следва да се отбележи, че в резултат на взаимодействието на различни благоприятни фактори Русе сравнително по-бързо от другите големи български градове се европеизира и в него се развива модерна за времето си индустрия. Разбира се, социалните процеси и

тук се обеславят от общата тенденция в икономическото и политическото развитие на страната. Но както констатира местният в. "Изгрев" от есента на 1911 г. : "Обществените тук отношения са по-строго диференцирани, взаимните интереси по-ясно обособени, поради което икономическите и социалните конфликти са тук по-чести и по-вероятни". ⁴

Анализът на стопанското и социалното развитие на Русе след Освобождението до края на първото десетилетие на века показва, че протичащите обективни обществени процеси дават приоритет и определят водещата роля в политическия живот на града на големите буржоазни партии. Техният елит притежава не само значителен финансов потенциал, но и нужния политически опит за да спечели доверието на по-голямата част от гражданството и да ръководи управлението на местните изборни институции.

Освен големите буржоазни партии-Народната, Прогресивно-либералната, Демократическата, Либералната, Народнолибералната и отцепилите се от тях партийни фракции, в Русе се оформя през този период и едно ясно очертаващо се дребнобуржоазно партийно течение в лицето на радикалдемократите, БЗНС и широките социалисти. Но неговите позиции са твърде слаби и то все още не е в състояние да оказва някакво съществено влияние в общественно-политическия живот на града. Главната причина за това е не толкова противодействието на големите буржоазни партии, колкото липсата на разбирателство и единодействие между дребнобуржоазните партийни формирования и съперничеството между тях. По-особено е положението на местната тесносоциалистическа организация, която се явява крайна левица в политическия спектър и се ръководи от абсолютизирани партийни принципи, обуславящи непримиримата й самостоятелна борба както срещу буржоазните, така и срещу дребно-

⁴ в. Изгрев, Русе, г. I, № 2, 4 ноември 1911

буржоазните реформистки партии.

Може да се каже, че през първото десетилетие на XX в. в Русе се създава едно приблизително съответствие между неговото стопанско и обществено развитие, отговарящо на извършващата се социална диференциация сред гражданството. По своята динамика и тонус общественото-политическия живот на града се доближава повече до тоя в столицата, отколкото до характерния за епохата провинциализъм.

Във вторият параграф се разглежда участието на политическите партии в Русе в предизборните борби през 1911 г. за V Велико Народно събрание / ВНС /, XV Обикновено Народно събрание / ОНС / и в местните общински избори на 16 октомври. В предизборните кампании за V ВНС и XV ОНС се очертават ярко принципните политически позиции на различните партии. Управляващата коалиция на Народната и Прогресивнолибералната партия, както и опозиционните буржоазни партии, независимо от противоречията помежду си, в агитацията си сред русенското гражданство поддържат съществуващата форма на управление на страната и само в известна степен допускат критични бележки срещу прекомерното засилване на личния режим на цар Фердинанд. Не липсват и щедрите предизборни обещания за подобряване благосъстоянието на широките народни маси и за въвеждане на ред и законност в държавната администрация.

Дребнобуржоазните партии застъпват принципите на реформистко-еволюционния подход и демонстрират своя последователен антимонархизъм. Тесните социалисти пропагандират крайните радикално-революционни възгледи за унищожаване на съществуващата обществена система.

Тези партийни позиции в предизборната общинска кампания се

дефинират като "общограждански интереси" към което виждане с известни нюанси се придържат почти всички партии и "класовия" подход, отстояван най-ревностно от тесните социалисти. В резултат на проведените за пръв път по пропорционалната система общински избори в Русе на 16 октомври 1911 г. в 24 членния градски общински съвет са избрани представителите на шест политически партии.⁵ Най-голямо шестнадесетчленно представителство в новоизбрания общински съвет има управляващата коалиция на Народната и Прогресивнолибералната партия. Почти незабележимо е представителството на опозиционните буржоазни партии. Радикал-демократите и земеделците не успяват да спечелят общински мандат, а широките социалисти изпращат в общината само един свой представител. Тесносоциалистическата партийна организация в града обаче, постига значителен успех и със своите четири общински мандата се явява най-силната опозиционна групировка на БРСДП / т. с. / в големите градски общини по това време. Този партийен състав на Русенския общински съвет, поради военновременната обстановка се запазва непроменен до декември 1919 г.

В третия параграф се разглеждат проблемите на партийния плурализъм в управлението и финансово-стопанската дейност на Русенската община в периода 1911-1919 г.

В Русе не "избухва криза" в градската община както в София и Пловдив, предизвикана от раздори в управляващата коалиция за ръководни позиции в общинското управление.⁶ Тук Народната и Про-

⁵ Мир, г. XVII, № 3383, 18 октомври 1911; Работнически вестник, г. XV, № 72, 31 октомври 1911; Напред, г. I № 120, 18 октомври 1911; Изгрев, № 1, 28 октомври 1911

⁶ Пряпорец, г. XV, № 97, 2 май 1912

гресивнолибералната партия имат паритетно общинско представителство и успяват да се договорят за състава на общинската управа без излишни спорове. От друга страна, тяхното голямо мнозинство прави безпредметни дирижираните по партийна линия колективни оставки на опозиционните представители. Специално в Русе такава акция не би довела до разтурване на общинския съвет, нещо, което след въвеждането на пропорционалната изборителна система става обичайна практика на проявление на политическите страсти в големите градски общини. ⁷

В един гругден и продължителен период дейността на Русенската община се насочва от многопартиен общински съвет, в който ръководни позиции имат представителите на Народната и Прогресивнолибералната партия. Условно може да се приеме, че партийното представителство в нея се дистанцира в три политически групировки. Водеща е управляващата двупартийна коалиция. Буржоазната опозиция, състояща се от двама демократи и един либерал почти не е в състояние да оказва някакво реално въздействие върху решенията на общинския съвет. По-голяма тежест има лявата партийна групировка на социалдемократите, която притежава възможности да играе ролята на активна общинска опозиция.

В деловата практическа работа на Русенския общински съвет партийното противопоставяне обаче най-често придобива ярко изразени двуполусни очертания. Представителите на опозиционните буржоазни партии, които нямат принципи разликия по основните насоки на общинската политика, провеждана от управляващата коалиция, обикновено са склонни да я подкрепят. Широкият социалист, отстоявайки социалдемократическата платформа в общинските дискусии поддържа тесносоциалистическата група, но от гледна точка ⁷ Пряпорец, г. XV, № 97, 2 май 1912

на партийната си тактика много често дава гласа си за предложенията на мнозинството.

Партийната конфронтация в Русенската община е логична като се имат предвид програмните и идейните принципи застъпвани от мнозинството и малцинството. Двупартийната коалиция, тмайки почти винаги подкрепата на буржоазната опозиция, се стреми без остри сълсъци с тесните социалисти, да прокарва традиционната за времето си в нашата страна общинска политика. В това отношение мнозинството, независимо от партийните си различия, се придържа към два основни принципа-общинската дейност да е в съзвучие с интересите на държавата и да не влиза в противоречие с общинското законодателство. По думите на един от общинските съветници многопартийният Русенски общински съвет представлявал "един малък парламент" ⁸, но доста често резултатите от работата на този "парламент" се изразяват единствено в разгорещени дискусии. Без да се отричат обективните трудности, които среща осъществяването на всяка общинска инициатива и стремежът на управляващата коалиция да подобри дейността на общинския съвет, по същество не е направен опит за някакви радикални стъпки в демократизиране основните насоки на общинското управление, освен разширяване публичността и гласността в работата на общинския съвет.

Тесносоциалистическата опозиционна група, отстоявайки общинската и общата платформа на своята партия настоява за разграничаване функциите на общината от тези на държавата и превръщането ѝ в инструмент за социално подпомагане на работническото и маломощните. Като защитник на тази позиция трябва да се причисли и широкият социалист. Тесносоциалистическата група настоява за заместване на пропорционалната с прогресивно-подоходната систе-

⁸ Да-Русе, ф. 4К, оп. 1, а. е. 30, л. 127

ма на облагане във фискалната общинска практика, за превръщането на общината в решаващ стопаски фактор в града. Следва да се оцени положителната роля на групата, която дава тон за дискусии в общинския съвет. Но тесните социалисти придържайки се към принципа на самостоятелна класова борба, абсолютизират до крайност платформените си позиции в общината, допускат сериозна грешка гледайки на другите партийни представители единствено, като защитници само на интересите на крупната буржоазия.

Предвид на многостранното значение на основните общински функции-самоуправление, финанси и стопанска дейност, естествено би било в известна степен позициите на различните партийни групировки да се приближават или да съвпадат. Такива случаи в Русенския общински съвет има много, но те са характерни изключително за буржоазното партийно представителство. Тесните социалисти почти винаги са в изолация или в самоизолация. Очевидно партийният принцип е най-подчертано изразен при тях. Постоянното присъствие /III/ и буржоазното мнозинство обаче, въпреки желанието им да поддържат толерантен диалог, също проявяват немалка доза догматизъм. Придържайки се към традиционната практика в управлението на общината, те не оценяват напълно обстоятелството, че общинската институция трябва радикално да се реформира, защото е предназначена главно да притъпява социалното напрежение и е винаги най-непосредствено изложена на общественото недоволство.

В последния четвърти параграф на първата глава се анализира социалната политика на многопартийния Русенски общински съвет. В тази насока пред Русенската община стоят за разрешаване многобройни и тежки проблеми - жилищният въпрос, градското благоустройство, здравеопазването, подпомагането на просветното дело и кул-

турните институции, осигуряването на населението с най-неоходимото да преживее по време на Войните. Към тях се прибавят работническия въпрос и безработицата, специално поставени на вниманието на съвета от социалдемократическата опозиция.

По отношение на практическата социална политика на Русенския общински съвет се очертават отново две принципиални позиции. III и мнозинството от партийното представителство, следвайки общата логика на своите програмни платформи, полагат усилия за решаване на проблемите от гледна точка на запазване социалните интереси на гражданството като цяло. Те се стремят да балансират общинските мероприятия и разполагайки с крайно аграничени средства, по пътя на палиативите, да тушират най-належащите нужди на града. Социалдемократическата опозиция в повечето случаи се придържа към класово-партийния си подход и пропагандно-декларативния тон. Все пак, настоятелните ѝ искания по редица социални въпроси изиграват своята положителна роля за активизирането на общинския съвет в подпомагане на русенското работничество и бедните граждани.

Опитът в социалната дейност на Русенската община по време на Войните, показва, че въпреки партийните пристрастия, когато на преден план се поставят общочовешки цели за защита на бедстващото население в града, многопартийният общински съвет може да преодолее противоречията и с общи усилия да постигне положителни резултати в тази насока. Така със съгласието на всички партийни представители, Русенската община първа от големите градски общини в страната в началото на 1915 г. създава Бюро по труда и социалните грижи.⁹ През същата година в Русе започва да

⁹ Русенски общински вестник, Русе, г. III, № 107, 18 март 1915

функционира един от първите общински магазини в страната. Раздават се хранителни и парични помощи на малоимотните русенски граждани, гласуват се социални осигуровки за общинските служители и пр.

ВТОРА ГЛАВА

Тук се анализират междупартийните отношения в Русенската община на фона на нейната дейност по време на Комуната / 1919-1921 г. /

В първия параграф се разглежда отражението на следвоенната криза в Русе и предизборните борби на партийните организации в града през 1919 г. Резултатите от изборите на 17 август за XVIII ОНС в Русе показват новата тенденция в политическия живот на страната и новото съотношение на политическите сили в града, предизвикано от следвоенната криза. Както и в другите големи градове, тежкото положение на населението води до бързо засилване на комунистическото влияние. Местната организация на БКП /т. с. / спечелва най-много гласове.¹⁰

Изборните резултати за XVIII ОНС в Русе показват, още че буржоазните партии в града нямат реални шансове да запазят водещите си позиции в общината. Затова в предизборната общинска кампания тяхната агитация не е така активна. Най-често буржоазните партийни групировки изтъкват необходимостта от разширяване автономията на местното самоуправление, разгръщане на общинското

¹⁰ Статистика на изборите за народни представители за XVII-о,

XVIII-о, XIX-о Обикновени Народни събрания, С. 1928, 42-43

строителство и стопански мероприятия, подпомагане на пострадали-
те от Войните и подобряване продоволствуването на гражданство-
то. 11

Дребнобуржоазните партии над които не тегне клеймото на на-
ционалния погром, се включват активно в предизборната борба. Ра-
дикалдемократите и социалдемократите имат твърде близки платфор-
мени позиции. Те отново издигат искания за пълна, гарантирана от
държавното законодателство общинска автономия, конфискация на
печалбите от Войните в полза на държавата и общините, общински
грижи за развитието на кооперативното дело, подобряване социал-
ното подпомагане на работниците и малоимотните и пр.¹² Земедел-
ците също се обявяват за конфискация на придобитите богатства по
време на Войните, за демократизиране на местното самоуправление,
равномерно разпределение на материалните и културните блага, из-
борност на всички държавни и общински служители и пр.¹³ Общин-
ските платформи, както и общите програми на дребнобуржоазните
партии, запазват еволюционния си реформистки характер и в след-

¹¹ в. Победа, Русе, г. I, № 18, 2 септември 1919

¹² Стефанов, Хр. Взаимоотношенията между БКП / г. с. / и Радикал-
демократическата партия /1918-1919 г./, Исторически преглед,
г. 43, 1987, № 3, с. 47; Радулов, Ст. Кризата в общественно-
политическите възгледи на буржоазната демокрация в България
/1919-1923 г./ Научни трудове - история, АОНСУ, т.52, С. 1972,
126-128; Народ, г. VIII, № 160, 23 или 1919

¹³ Петрова, Д. Самостоятелното управление на БЗНС 1920-1923, С.
1988, с. 23-24

военния период. 14

Директивата за действие на комунистите в Временната общинска платформа на БКП / т. с. / приета от Висшия партийен съвет на 15 септември 1919 г. и изцяло пропита от болшевишкия дух на Програмната декларация. Тази платформа Димитър Благоев определя като "максимално общинско-съветска програма". 15 Според вижданията на ръководството на БКП / т. с. / бъдещите комунистически общински съвети трябва на фона на пълната общинска автономия, чрез стопански и социални мероприятия да стесняват частната собственост и да разширяват обществените форми на производство. От тази гледна точка в платформата се препоръчва широко разгръщане дейността на общинските предприятия, организиране на общински работилници, премахване на предприемаческата система и пр. Предвижда се също обществени форми на строителство, широки благоустройствени мероприятия и хигиенизиране на градовете, безплатно медицинско обслужване на населението, всестранно подпомагане на просветното дело и пр. 16

Поради тежката следвоенна криза в страната и революционните брожения в цяла Европа, не само работниците, но и дребните собственици са готови да подкрепят с гласовете си онази партия, която излиза с най-радикална платформа за подобряване на условията им за живот. Също така, постоянно декларираната опозиция на тесносоциалистическата група в Общинския съвет в периода 1911-1919 г. прави убедителна предизборната комунистическа агитация.

14 в. Радикал, г. XV, № 253, 13 ноември 1919; Народ, № 261, 21 ноември 1919; Замеделско знаме, г. XIV, № 48, 30 ноември 1919

15 Благоев, Д. Съч. т. 18, С. 1962, с. 487

16 БКП в резолюция и решения, т. 2, С. 1987, 137-141

В общинските избори на 7 декември 1919 г. в Русе мнозинството от мандатите в общината - 13 и училищното настоятелство - 5, получава местната организация на БКП / т. с. /. Съставът на новоизбрания на 7 декември 1919 г. Русенски общински съвет се отличава от този избран на 16 октомври 1911 г. не само с мнозинството на комунистическото представителство в него, но и с по-значителните позиции, които имат дребнобуржоазните партии - 2 мандата БРСДП / об /, 1 мандат БЗНС и 1 мандат Радикалдемократическата партия. Блокираните буржоазни партии са представени вече само от трима лидери на вътрешноблоковата коалиция на Народно-прогресивнолибералната партия, двама демократи и по един представител на либералните фракции петковисти и генадиевисти. ¹⁷

Вторият параграф третира проблемите на самоуправлението, финансовата и стопанската политика на Русенската комуна. Тя както и другите комунални общински съвети, оглавяват дейността на общините в твърде комплицирани политически условия. Комуните се явяват в опозиция на коалиционния, а от пролетта на 1920 г. на еднопартийния кабинет на Ал. Стамболийски, В БКП / т. с. / се налага разбирането, че правителството на БЗНС защитава едва ли не главно интересите на крайната реакция и преднамерено спъва всячки инициативи на комуналните общински съвети, без да се отчитат обективно сложните икономически и социално-политически проблеми на страната в условията на следвоенната криза. ¹⁸

¹⁷ ДА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 167, л. 70

¹⁸ Вълчев, Сл. Програмата и тактиката на БКП / т. с. / в окръжните и общински съвети и в училищните настоятелства и Директивата за тяхното прилагане / 1919-1923 /, ГИМЛ ВУЗ, г. II, 1962, кн. 1-2, с. 214

Анализът на основните насоки в дейността на Русенската община по време на Комуната показва, че представените политически сили в нея се придържат към почти същите си партийни платформени изявления, както в периода до Войните. III и комунистическото мнозинство следват стриктно максималистичната общинска програма на БКП / т. с. /. Главната цел на комунистите в селска им с буржоазното партийно малцинство по въпросите на самоуправлението и финансово-стопанската общинска политика е да докажат невъзможността за реформиране на съществуващите обществени отношения и необходимостта от революционната им промяна.¹⁹ В такъв смисъл общинската тактика на тесните социалисти и на комунистите не търпи развитие. И преди Войните, и след тях, те разглеждат общинската институция само като пряк проводник на разпорежданията на централната държавна власт, а на своето присъствие в общинския съвет придават изключително партийно-пропагандна насоченост.

Абсолютизираният класово-партиен подход на комунистите нивелира отношението им към останалите представители на политическите сили в общината. Найстина "Русенски общински вестник" признава, че двамата социалдемократи "по всички големи и малки въпроси са съгласни с комунистическото мнозинство"²⁰, но това е само една констатация. Много често комунистите отправят и към дребнобуржоазното партийно представителство остри упреци, обвинявайки го в безрезервна подкрепа на съществуващия обществен ред. Поради тази причина, в немалко случаи, въпреки че дребнобуржоазните партийни представители имат близки изявления с тези на кому-

¹⁹ ДА-Русе, ф. 59, оп. 1, а. е. 38, с. 37; Работнически вестник, г. XXIV, № 160, 20 януари 1921

²⁰ Русенски общински вестник, г. I, № 1, 4 септември 1920

нистическото мнозинство, при гласуването на решения те се присъединяват към буржоазната опозиция или заемат изчаквателна позиция.

От друга страна не може да се игнорира като важен фактор в управлението на общината буржоазния блок. Макар и малцинство, представителите на буржоазните партии проявяват активно отношение към всички въпроси на самоуправлението и финансово-стопанската дейност на Комуната. Те продължават да поддържат общата си платформена теза за балансиране интересите на различните прослойки сред гражданството и съгласуване основните насоки на общинската дейност със социалната политика на държавата. В много случаи "особеното мнение" на буржоазното малцинство е достатъчен аргумент за окръжния управител и Министерството на вътрешните работи и Народното здраве / МВРHZ / да наложат забрана върху решенията на комунистическото мнозинство.

С крайния си максимализъм Русенската комуна изостря допълнително отношенията си с централната власт. А с предвиджаните извънредни приходи в бюджетите си / 20 млн. лв. от конфискация на натрупаните печалби по време на Войните /, тя най-ярко от всички комуни в страната политизира фискалните функции на общината. Но не би било исторически вярно, ако действията на русенските комунари се обясняват само със следвания курс на догматично прилъжване към максималистичната програма на БКП / т. с. /. Те са плод и на техните дълбоки лични убеждения и социални позиции. Затова с такава настойчивост поставят въпросите за пълната общинска автономия, за въвеждане на прогресивно-подходната система на облагане, за разширяване публичността и гласността на общинската дейност.

Освен това, Русенската комуна в условията на тежката след-

военна криза развива най-добра стопанска дейност от големите градски общини в страната.²¹ Нейният опит в организацията и ръководството на общинското стопанство, въпреки грешките и политическата декларативност, става много популярен и по-късно се проучва и прилага както от столичния общински съвет, така и от общинските съвети в другите градове, независимо от партийните им цветове.

Разбира се, русенските комунари не успяват да превърнат общината в самоуправляваща се стопанска единица, каквито са изискванията на партийната им програма. Но осъществените от тях стопански мероприятия облекчават тежкото положение на значителна част от гражданството. Следва обаче да се обърне внимание на обстоятелството, че опитите за прилагането на ярко изразена социално диференцирана фискална политика от Русенския комунален съвет води до засилване на антикомунистическите настроения и на консолидацията сред привържениците на буржоазните партии в града. А чрез производството на земеделското стопанство и своите работилници общинският магазин става постоянна заплаха за дребните собственици. Тяхното недоволство непрекъснато се подклажда от политическите противници на Комуната вътре и вън от общината. Защитата на дребните собственици от нерегламентираната широка стопанска дейност на комунистическия общински съвет в Русе служи като един от главните мотиви за неговото разтурване.

Когато се анализира цялостното отношение на Русенската комуна към въпросите на самоуправлението и финансово-стопанските

²¹ Бъчваров, Ст. Стопанската политика на комуните в България / 1919-1923 /, Исторически преглед, т. XIX, 1963, № 4, с. 19

функции на общината, трябва да се има предвид най-вече ограниченият класово-партиен програмен максимализъм на БКП / т. с. /. Фактически липсата на минимална общинска платформа и принципът на самостоятелна класова борба лишава както Русенската, така и другите комуни в страната от възможността да провеждат една по-балансирана общинска политика, съобразена по-добре с реалните условия на историческия момент.

Третият параграф разглежда практическата дейност на Русенския комунален съвет по прехраната, социалното осигуряване, благоустройството и здравеопазването на града.

Както по време на Войните, така и в първите години на следвоенната криза при решаването на конкретни социални въпроси за подобряване на условията за живот в града, политическите сили в Русенския общински съвет стигат до близки становища, без излишни прояви на партийни пристрастия. Буржоазният блок, с малки изключения, не се конфронтира остро с комунистите. Само в някои случаи прави уговорки и препоръки за "задоволяване нуждите на всички граждани". Социалдемократите в някои отношения проявяват дори по-голям максимализъм от комунистическото мнозинство, но не пропускат и възможността да го критикуват.

Видимо и върху практическите насоки в социалната политика на Русенската комуна дава отражение партийният ѝ максимализъм. Всички свои най-значителни мероприятия в тази насока тя обвързва с огромните средства, които е трябвало да постъпят от експроприацията на крупната буржоазия. Целта, която преследват с този начин на действие русенските комунари, както и другите комунистически общини в страната, е още един път да докажат партийната си теза за невъзможността при съществуващите обществени отношения да се подобрят радикално тежките условия на живот.

Но заслужава внимание опитът на Русенската комуна с минимални средства да осъществява много полезни за социалното подпомагане на гражданството инициативи. Най-положителен пример в този смисъл са Бюрото за безплатна юридическа помощ, мероприятията по решаването на жилищната криза, благоустройството на крайните квартали и подобряването на медицинското обслужване. Тези мероприятия в кризисните следвоенни години биха могли да бъдат една реална програма-минимум за социално-битово осигуряване на населението и за другите градски комуни в страната.

В четвъртият параграф се разглеждат проблемите на културния живот в Русе по време на Комуната. Не случайно по въпросите на учебното дело и насоките за развитието на културните институции в града в Русенския общински съвет се стига до крайна поляризация между вижданията на комунистите и опозиционното малцинство. На всички общински съветници е ясно, че решаването на тези въпроси е свързано не само със социалните нужди на населението, но и с важни идейно-политически мотиви. Стремехът на комунистическото мнозинство да наложи класово-партийните си програмни постановки в основните училища и културните учреждения, които са на общинска издръжка естествено среща реакцията на буржоазния блок. Дребнобуржоазните партийни представители, въпреки че неведнъж имат близки позиции до тези на комунистите, в това отношение и те не са склонни на компромис.

Наистина Русенската комуна, изхождайки от програмните виждания на БКП / т. с. / смята, че цялото образователно дело и всестранният културен живот трябва да се издържат и направляват от държавата и обществените органи на самоуправлението. Но от друга страна, това виждане е причина комунистическото мнозинство охотно да гласува средства за русенските училища, за култур-

ните институции и самодейността.

Максимализмът на Русенската комуна обаче, дава и в тази насока своето отражение. Тя е единствената община в страната, която осигурява безплатни учебници и учебни помагала за учениците от началните и прогимназиалните училища. Но обвързвайки бюджетите на училищното настоятелство с приходите от експроприацията на военновременните печалби, не е в състояние да открие детски театризации, детски летни колонии, забавачници, да даде големи добавъчни възнаграждения на учителите както други комуни в страната. 22

Най-позитивният момент в общата културна политика на Русенската комуна е материалното обезпечаване на градския театър, което дава възможност за продължаване на неговите най-добри професионални традиции от предвоенния период. Той заема не само най-важно място в културния живот на русенци, но става и един от водещите театри в страната.

Едностранчиво погледнато цялостният културен живот в Русе при управлението на общината от Комуната е едва ли не заплашен от вездесъщия класово-партиен подход. Но справедливо ще бъде резултатите от културната политика на Русенската комуна да се оценяват с критериите на своето време. Във всеки случай едно е безспорно, че комунарите, независимо от партийните си пристрастия, въпреки оскъдните общински средства, поддържат жива културната традиция на града, за да не угасне тя в най-трудните години на следвоенната криза.

22 Пенкова, М. Варненската комуна 1919-1921, Варна 1961, с. 118; Жеков, В. Просветната Дейност на Дулишката комуна /1920-1923 г./, Народна просвета, 1960, № 4, 90-91; Обращков, Обр. Просветната дейност на Сливенската комуна / 1912-1923 /, В : Просветната и културната дейност на някои комуни, С. 1967, 40-42

ТРЕТА ГЛАВА

Тя е посветена на борбите на партийно надмощие в Русенската община в периода 1921-1923 г.

В първият параграф се анализират причините за разтурването на Комуната и предизборната кампания за нов общински съвет. Като главна причина за разтурването на комунистическия общински съвет в Русе следва да се посочи разгърнатата от него разностранна и мащабна стопанска дейност, която засяга интересите не толкова на едрите предприемачи и търговци в града, колкото на многобройните дребни собственици. Бюджетният свръхмаксимализъм допълнително изостря отношенията на комуналния съвет с централната власт. Среду стопанските и фискални мероприятия на Комуната се обявяват всички буржоазни и дребнобуржоазни партии в Русе. От друга страна, трябва да се има предвид и стремежът на управляващият БЗНС да елиминира комунистическото влияние в общинските съвети на големите градове и да наложи водещите позиции на своето партийно присъствие в тях. Официално Русенската комуна е разтурена на 21 юли 1921 г., но фактически тя продължава да управлява общината до 6 август, когато общинската управа се поема от земеделската тричленка.

За предизборната общинска кампания в Русе през есента на 1921 г. е характерно, че на преден план не се рекламират партийни или блокови платформи, а се дискутира най-вече дотогавашното управление на общината, с обичайните за нашия политически живот по това време взаимни нападки и обвинения между политическите сили. В новия общински съвет са избрани вече само 11 комунисти, 9 представители на буржоазния блок, 3 земеделци и 1 социалдемократ. Нарушаването на десетилетната традиция в управлението на Русенската община след изборите на 2 октомври 1921 г., когато

нито една политическа сила представена в нея няма доминиращо мнозинство, става причина за допълнителното изостряне на конфронтацията между политическите партии в града. Също така, нарастването на напрежението в обществено-политическия живот на страната като никога до тогава, резонира много пряко върху общинската институция и засилва междупартийните борби в нея.

Вторият параграф проследява стремежът на местната земеделска дружба в града да укрепи ръководните си позиции в общинската управа. Но в периода от есента на 1921 г. до пролетта на 1923 г. БЗНС не успява да се наложи като единствен легитимен фактор в Русенската община. Опитът на земеделската дружба през есента и зимата на 1921/1922 г. чрез тричленката да задържи общинската власт в свои ръце се оказва неудачен и само я дискредитира пред русенската общественост.

Общинските избори през 1922 и 1923 г. показват отново, че нито една политическа сила в Русе не е в състояние да спечели квалифициран брой мандати, за да управлява сама общината. При тази ситуация в общинския съвет се развихрят партизанската демagogия и теснопартийните страсти. Наистина създава се коалиционна общинска управа, но това не е акт на някаква принципна договореност между земеделската дружба и блоковите партии, а по-скоро временно съглашение между тях срещу амбициите на комунистите да възстановят Комуната. Традиционната конформистка позиция на комунистическата група допълнително изостря напрежението в общинския съвет и политическата обстановка в града.

От лятото и есента на 1922 г. нормалната работа на общинския съвет започва да прекъсва периодически. Рязката поляризация на обществено-политическия живот в страната нагнетява още повече партийното противопоставяне в общината. Общинската коали-

ционна управа става вече бреме за политическите сили в Русе и нейното съществуване е само въпрос на време. Тенденцията към налагането на управляващия БЗНС като главен политически фактор в града от пролетта на 1923 г. показва, че местната земеделска дружба сигурно би овладяла напълно Русенската община, ако не е попречил Деветоюнският преврат.

Третият параграф разкрива политическата обстановка в града около Деветоюнския преврат и след него, и специфичния начин по който Демократическият съговор овладява тук управлението на общината. В периода след 9 юни 1923 г. Русенската община попада изцяло във водовъртежа на бурно развиващите се политически събития. Наистина в Русе обстановката е общо взето по-спокойна и няма въоръжени експеси, но общинската институция се политизира както някога до тогава. За броени дни общинската управа преминава в ръцете на блоковите партии. В крайна сметка обаче, на фона на поголовно разтурените общински съвети в окръга и страната, това се оказва най-добрият начин за запазване на законно избрания Русенски общински съвет.

Рязката преориентация на политическата поляризация, особено след Септемврийските събития, води до промяна в следваната линия на поведение от най-голямата общинска група на комунистите. Тази промяна трудно може да се обясни с някаква доктринална схема "революционери-ликвидатори". Решаващи в това отношение се оказват личните разбирания и позиции на русенското комунистическо ръководство.

От друга страна, новият кмет, като най-активната политическа фигура на Демократическия съговор в града, се стреми да тушира противоречията между разлчните партийни групировки в общинския съвет и показва добри делови качества. За пръв път именно в пе-

риода на непрекъснати политически съдебни процеси и небивал натиск срещу левите партии, многопартийният Русенски общински съвет с десет комунисти и шест земеделци, работи без сътресения, на принципа на градивната опозиция. За пръв път в него не се говори за класово-партийни интереси, а само за общограждански. Но това бързо сближаване на позициите на различните партийни групи не се дължи на някакво задълбочено идейно преосмисляне на програмните им принципи. То е резултат най-вече на наложилата се политическа конюктура в страната.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В дейността на Русенската община през периода 1911-1923 г. се открояват ясно три етапа. Първият, започва от 1911 и продължава до 1919 г., когато начело на общинското управление стои коалицията на Народната и Прогресивнолибералната партия. Вторият, е етапът на Комуната / 1919-1921 г. /. Третият етап започва от лятото на 1921 и завършва на 9 юни 1923 г., характеризира се със стремежа на земеделската дружба в Русе да наложи пълен контрол над общинската управа.

Въвеждането през 1911 г. на пропорционалната избирателна система и създаването на многопартийни общински съвети за един продължителен период от време води до постепенно демократизиране както на Русенската, така и на останалите общини в страната, главно по отношение разширяване публичността и гласността в тяхната дейност. Независимо от постоянната остра поляризация между крайната левица в лицето на БРСДП /с. / и БКП / т. с. / и буржоазните и дребнобуржоазните партии на общинско равнище, в определени екстремални ситуации по време на Войните и в следвоенната криза, разнородният по партийен състав Русенски общински съвет постига консенсус при решаване на най-неотложните социални нужди на гражданството.

Изследването на проблема показва ясно, че както в частност Русенската община, така и въобще по принцип общинската институция е доста политизиран общественно-административен орган. Съществува пряка взаимовръзка между моментното състояние на общественно-политическия живот в страната и взаимоотношенията между партийните групировки в общинския съвет.

Сравнителният анализ с дейността на другите големи градски общини очертава някои специфични особености в работата на многопартийният Русенски общински съвет. От една страна, следва да се отбележат позитивните инициативи със значителен социален ефект, които Русенската община първа в страната въвежда, а от друга, се налага констатацията, че Русенската комуна проявява най-голям свръхмаксимализъм в сравнение с всички останали комуни.

Цялостната дейност на Русенската комуна и особено фискалната ѝ политика показва, че много от досега приписваните от историческата литература нововъведения и реформи на комуните в общините са били само декларативни решения, без никаква реална практическа възможност за осъществяването им. Например, не само Русенската, но и нито една комуна в страната не успява да въведе прогресивно-подоходната система на облагане според програмните постановки на БКП / т. с. /, въпреки, че в много изследвания това намерение на комуните се представя едва ли не като свършен факт, като реална социална придобивка за населението.

Обективно погледнато обаче, въпреки погрешната си партийна тактика, цялостната практическа дейност на Русенската комуна може да бъде оценена като положителна. В най-тежките месеци на следвоенната криза тя поема отговорността за управлението на общината и все пак успява да осъществи, макар и в известна сте-

пен минимална програма за социално подпомагане на русенското гражданство.

При определяне етапите в дейността на Русенската община за целия период от 1911-1923 г., се налага изводът, че при съществуващата политическа система у нас по това време, общинската институция може да функционира нормално, ако управлението ѝ се осъществява от квалифицираното мнозинство на една политическа сила или междупартийна коалиция, която да има подкрепата на централната власт. В противен случай общината става център на остро партийно-политическо противопоставяне в регионален план.

За постигане на консенсус между различните партийни представители по най-важните насоки на общинската дейност трудно може да се говори. Най-голяма вина за това имат неконструктивните позиции на тесните социалисти, а по-късно - на комунистическата група. Но буржоазното и дребнобуржоазното партийно представителство, което постоянно декларира привързаността си към реформизма, не проявява почти никаква инициативност, позволявайки се само на необходимостта държавата да се ангажира с мероприятия в тази насока. Така се достига до двупосочна партийна диференциация в общинския съвет, която в зависимост от общата политическа обстановка в страната се засилва или притъпява в отделни моменти. Най-голямата реална полза от дейността на многопартийният общински съвет за русенското гражданство в периода 1911-1923 г. се изразява в частичното решаване на някои социални проблеми и най-вече, в демократизиране основните функции на общинското управление чрез разширяване гласността, публичността и обществения контрол върху него.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

УВОД

ПЪРВА ГЛАВА

УПРАВЛЕНИЕТО НА РУСЕНСКАТА ОБЩИНА ОТ КОАЛИЦИЯТА НА
НАРОДНАТА И ПРОГРЕСИВНОЛИБЕРАЛНАТА ПАРТИЯ / 1911-1919 г. /

1. Стопанско и социално-политическо развитие на Русе от Освобождението до Войните.
2. Политическите партии в града в изборните кампании през 1911 г.
3. Партийният плурализъм в управлението и финансово-стопанската дейност на Русенската община.
4. Социалната политика на многопартийният общински съвет.

ВТОРА ГЛАВА

КОМУНАТА / 1919-1921 г. /

1. Следвоенната криза и борбата на политическите партии в Русе за овладяване на градската община през 1919 г.
2. Самоуправление, финансова и стопанска политика на комуналния общински съвет.
3. Прехрана, социално осигуряване, благоустройство и здравеопазване.
4. Културният живот в Русе по време на Комуната.

ТРЕТА ГЛАВА

БОРЕБИТЕ ЗА ПАРТИЙНО НАДМЪЩАНИЕ В РУСЕНСКАТА ОБЩИНА
/ 1921-1923 г. /

1. Разтурване на Комуната и общинските избори на 2 октомври 1921 г.
2. Засилване водещите позиции на БЗНС в Русенския общински съвет

3. Овластяване на общинското управление на Демократическия сговор.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ИЗТОЧНИЦИ И ЛИТЕРАТУРА

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ДИСЕРТАЦИОННАТА ТЕМА

1. Октомври и победата на Първата дунавска комуна, ГКМЛ, ВУЗ, История на БКП, г. XXII, 1988, кн. 3, 38-41
2. Борбата на Русенската партийна организация за осъществяване общинската политика на БРСДП / т. с. / в периода 1911-1919 г. ГКМЛ ВУЗ, История на БКП, г. XXIII, 1989, кн. 1, 3-62
3. Политическите борби около Русенската градска община / 1921-1924 г. / , В: Сб. 125-годишн Русенска община 1865-1990, Русе, 1990, 3-22
4. 125-годишн Русенска община 1865-1990. Документален сборник, Русе, 1990, 399 с. / участие в съставителния колектив /.

